مدل‌یابی سبک‌های‌پردازش‌هیجانی معتادان با سابقه بازگشت براساس سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی با میانجی‌گری وسوسه سوءمصرف

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۶/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۲

اسمعیل حسن‌زاده[۱]، شهنام ابوالقاسمی[۲*]، عبدالحسن فرهنگی[۳]

مقاله پژوهشی

چکیده مبسوط

مقدمه: اعتیاد به عنوان یک اختلال عصبی–شناختی مزمن، عودکننده و چندبعدی، امروزه به یکی از پیچیده‌ترین چالش‌های حوزه سلامت روان و آسیب‌های اجتماعی در سطح جهانی تبدیل شده است. این پدیده مخرب، نه تنها سلامت جسمانی و روانی فرد را به مخاطره می‌اندازد، بلکه کارکرد خانواده، تعاملات بین‌فردی و ثبات اجتماعی را نیز به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و سالانه میلیون‌ها نفر را در سراسر جهان درگیر می‌سازد (ولکف، کوب و مک‌للان، ۲۰۲۴). با وجود پیشرفت‌های چشمگیر در حوزه درمان‌های دارویی و روان‌شناختی، نرخ بالای بازگشت (عود) به مصرف مواد، همچنان به عنوان یک مانع جدی در مسیر بهبودی کامل افراد مبتلا به اختلالات سوءمصرف مواد مطرح است و بسیاری از درمان‌ها با شکست مواجه می‌شوند. در این راستا، پژوهش‌های معاصر نشان داده‌اند که مصرف مواد، فراتر از عوامل ساختاری چون بیکاری یا مشکلات اقتصادی، ریشه در متغیرهای روان‌شناختی عمیق‌تری مانند سبک‌های پردازش هیجانی، سوگیری‌های شناختی و مکانیسم‌های تنظیم هیجان دارد که در تداوم اعتیاد و وقوع بازگشت نقش تعیین‌کننده‌تری ایفا می‌کنند (لوکاس و گراسو، ۲۰۲۵).

از سوی دیگر، سازمان جهانی بهداشت، وسوسه سوءمصرف را به عنوان یکی از عوامل زیربنایی در فرآیند وابستگی و عود معرفی کرده است. با این حال، وسوسه به تنهایی پیش‌بینی‌کننده قطعی عود نیست؛ بلکه عوامل روانی–اجتماعی نظیر حمایت اجتماعی و مهارت‌های مقابله‌ای، شدت تأثیر آن را تعدیل می‌کنند (هندرشات، ویتکیویتز، جورج و مارلات، ۲۰۲۱). شواهد جدید نشان می‌دهد که وسوسه یک پدیده پویا بوده و شدت آن تحت تأثیر عوامل موقعیتی و هیجانی نوسان دارد. یکی از پیامدهای مهم وسوسه، ایجاد سوگیری توجه به سمت نشانه‌های مرتبط با مواد است (فیلد و کاکس، ۲۰۲۱). این سوگیری، کنترل تکانه و تصمیم‌گیری را مختل کرده و فرد را در برابر میل به مصرف آسیب‌پذیر می‌سازد (گلدن‌اشتاین و ولکف، ۲۰۲۲). در کنار این عوامل شناختی، سبک‌های پردازش هیجانی افراد تأثیر عمیقی بر رفتارهای وابستگی‌زا دارد. ناتوانی در تنظیم هیجانی و پردازش مؤثر عواطف، به ویژه هیجانات منفی مانند افسردگی و اضطراب، احتمال وسوسه و بازگشت به مصرف را افزایش می‌دهد (لوکاس و گراسو، ۲۰۲۵؛ فرنام و محمودزهی، ۱۳۹۸). در این میان، حمایت اجتماعی به عنوان یک عامل محافظتی مؤثر، نقش مهمی در کاهش عود ایفا می‌کند. حمایت اجتماعی نه تنها به طور مستقیم وسوسه را کاهش می‌دهد، بلکه می‌تواند اثرات منفی سبک‌های

۱. گروه روان‌شناسی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.
۲. گروه روان‌شناسی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران.
*نویسنده مسئول: Sh.abolghasemi@iau.ac.ir
۳. گروه روان‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

CC BY

پردازش هیجانی ناکارآمد را نیز تعدیل کند و با افزایش سلامت روان‌شناختی فرد، همانند سپری علیه بازگشت پس از درمان عمل نماید (چن و لین، ۲۰۲۵؛ کریم‌سواری و تراهی، ۱۴۰۴). با وجود این شواهد ارزشمند، پژوهش‌های اندکی به مدل‌سازی هم‌زمان این متغیرها در قالب یک مدل علی با ساختار میانجی‌گر پرداخته‌اند. از این رو، پژوهش حاضر با هدف مدل‌یابی سبک‌های پردازش هیجانی معتادان با سابقه بازگشت بر اساس سوگیری توجه و حمایت اجتماعی با میانجی‌گری وسوسه سوءمصرف، درصدد ارائه یک مدل نظری آزمون‌پذیر برای تبیین سازوکارهای روان‌شناختی مؤثر بر عود مصرف مواد برآمد. یافته‌های این پژوهش می‌تواند مبنایی برای طراحی مداخلات بالینی مبتنی بر کاهش سوگیری توجه، اصلاح سبک‌های پردازش هیجانی و تقویت شبکه‌های حمایت اجتماعی در مراکز درمان اعتیاد باشد.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی–همبستگی از نوع مدل‌یابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه افراد معتاد به مواد مخدر بود که در بازه زمانی ۱۴۰۰/۰۴/۱۲ تا ۱۴۰۱/۰۴/۱۲ به مراکز ترک اعتیاد (کمپ‌های درمانی) در استان گیلان مراجعه کرده بودند. با توجه به قواعد نمونه‌گیری در مدل‌یابی معادلات ساختاری (نیاز به حداقل ۵ تا ۱۰ نمونه به ازای هر پارامتر برآوردشده) و نسبت ۵۰ نفر به ازای هر متغیر، تعداد ۲۰۱ نفر به روش تصادفی ساده از میان مراکز درمانی انتخاب شدند. معیارهای ورود به مطالعه شامل: ۱) بستری بودن در کمپ ترک اعتیاد در زمان پژوهش، ۲) داشتن حداقل سن ۲۰ سال، ۳) داشتن حداقل سواد خواندن و نوشتن (از زیر دیپلم تا تحصیلات عالی)، ۴) داشتن سابقه حداقل یک دوره بازگشت به مصرف پس از ترک، و ۵) اعلام رضایت آگاهانه برای شرکت در پژوهش بود. معیارهای خروج نیز شامل: ۱) ابتلا به اختلالات روان‌پزشکی حاد (مانند سایکوز فعال)، ۲) مصرف هم‌زمان مواد محرک به صورت تزریقی در ماه گذشته، و ۳) ناتوانی در تکمیل پرسش‌نامه‌ها به دلیل مشکلات شناختی یا زبانی تعیین شد.

ابزارهای گردآوری داده‌ها شامل چهار پرسش‌نامه استاندارد بودند: ۱) پرسش‌نامه وسوسه مصرف مواد پس از ترک (فدردی، برعرفان و ضیایی، ۲۰۰۸) با ۲۰ گویه و طیف لیکرت شش‌درجه‌ای که پایایی آن با آلفای کرونباخ بالای ۰/۷۰ گزارش شده است و روایی آن با همبستگی با پرسش‌نامه‌های اطمینان موقعیتی (آنیس، گراهام و دیویس، ۱۹۸۸)، هوس روانی (رابینسون، بریج و آلدریج، ۲۰۰۴) و عواطف مثبت و منفی (واتسون، کلارک و تلجن، ۱۹۸۸) تأیید شده است. ۲) پرسش‌نامه سوگیری توجه (شوسترم، ترجمه رضوانی، ۱۳۷۵) با ۱۰ گویه و طیف سه‌درجه‌ای که پایایی آن ۰/۷۸ گزارش شده و ابعاد آن از روایی سازه برخوردارند. ۳) پرسش‌نامه سبک‌های پردازش هیجانی (باکر، توماس، گوور، سانتوناستاسو و وایتلسی، ۲۰۱۰) با ۲۵ گویه و پنج خرده‌مقیاس (سرکوبی، اجتناب، کنترل هیجان، تجربه هیجانات ناخوشایند و نشانه‌های هیجان‌پردازش‌نشده) و طیف پنج‌درجه‌ای که آلفای کرونباخ آن ۰/۹۲ و پایایی بازآزمایی ۰/۷۹ گزارش شده است و در ایران روایی همگرای آن با مقیاس تنظیم هیجان (ضریب ۰/۵۴) تأیید شده است (صمدزاده، هاشمی، محمودعلیلو و بیرامی، ۱۴۰۱). ۴(پرسش‌نامه حمایت اجتماعی (واکس، ولف و کوزلوفسکی، ۱۹۸۶، بومی‌سازی ناصح، قاضی‌نور، جغتایی، نجومی و ریشتر، ۱۳۹۰) با ۲۳ گویه و سه خرده‌مقیاس حمایت خانواده، دوستان و دیگران که پایایی آن بین ۰/۷۱ تا ۰/۹۱ گزارش شده و تحلیل عاملی ساختار سه‌بعدی آن را تأیید کرده است.

داده‌های جمع‌آوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار اس‌پی‌اس‌اس نسخه ۱۶ برای تحلیل‌های توصیفی (میانگین، انحراف معیار، چولگی و کشیدگی) و همبستگی پیرسون و نرم‌افزار لیزرل نسخه ۸/۸۰ برای مدل‌یابی معادلات ساختاری و تحلیل مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم (با استفاده از روش بوت‌استرپ با ۵۰۰۰ بار نمونه‌گیری مجدد) مورد تحلیل قرار گرفتند. برای سنجش برازش مدل از شاخص‌های نسبت کای‌دو به درجه آزادی، ریشه میانگین مربعات خطای تقریب، شاخص برازش تطبیقی، شاخص برازش نیکویی، شاخص برازش افزایشی و شاخص‌های پارسیمونی استفاده شد. همچنین، برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از شاخص‌های چولگی و کشیدگی با محدوده قابل قبول ۲± استفاده گردید.

یافته‌ها: نتایج تحلیل‌های توصیفی نشان داد که میانگین سنی شرکت‌کنندگان حدود ۳۴ سال بود و اکثریت آن‌ها ۲۴/۵۱٪ در گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال قرار داشتند. همچنین، متغیر حمایت اجتماعی دارای بالاترین میانگین (۷۷/۱۹) و متغیر خانواده دارای بیشترین واریانس (۴۸/۳۳) بودند. بررسی شاخص‌های چولگی و کشیدگی نشان داد که تمامی متغیرهای پژوهش از توزیع نرمال برخوردار بودند (دامنه چولگی بین ۰/۶۶- تا ۰/۴۲- و کشیدگی بین ۰/۹۸- تا ۰/۴۸)، که شرط لازم برای استفاده از روش حداکثر درست‌نمایی در مدل‌یابی ساختاری را فراهم آورد. نتایج ماتریس همبستگی پیرسون نشان داد که بین حمایت اجتماعی و وسوسه مصرف مواد، قوی‌ترین همبستگی منفی و معنادار(r=-۰/۷۶)، (P < ۰/۰۱) وجود دارد. همچنین، بین سوگیری توجه و وسوسه (r=-۰/۳۹) و بین سبک‌های پردازش هیجانی (به‌ویژه کنترل هیجانی با (r=-۰/۴۱) با وسوسه نیز همبستگی منفی و معناداری مشاهده شد (P < ۰/۰۱).

در بخش مدل‌یابی ساختاری، شاخص‌های برازش مدل از جمله نسبت کای‌دو به درجه آزادی(۲/۱۱=df/χ^2) ریشه میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA =۰/۱۰)، شاخص برازش تطبیقی CFI =۰/۹۴، شاخص برازش نیکویی GFI =۰/۹۳، شاخص برازش افزایشی IFI =۰/۹۵ ، شاخص برازش پارسیمونی PNFI =۰/۸۳ و PCFI=۰/۸۵، همگی حاکی از برازش مطلوب و قابل قبول مدل با داده‌ها بودند. نتایج تحلیل مسیرهای مستقیم نشان داد که مسیر سوگیری توجه به وسوسه با ضریب استاندارد ۰/۶۵ و مقدار t برابر با ۷/۶۵ (P < ۰/۰۱) معنادار است. همچنین، مسیر حمایت اجتماعی به وسوسه با ضریب ۰/۶۷ و t= ۷/۶۵ (P < ۰/۰۱) و مسیر وسوسه به سبک‌های پردازش هیجانی با ضریب ۰/۷۶ و t=۶/۷۴ (P < ۰/۰۱) همگی از نظر آماری معنادار بودند. در بخش تحلیل مسیرهای غیرمستقیم با استفاده از روش بوت‌استرپ، نتایج نشان داد که مسیر غیرمستقیم سوگیری توجه به سبک‌های پردازش هیجانی از طریق وسوسه با ضریب استاندارد ۰/۵۲ و فاصله اطمینان ۹۵٪ (۰/۳۸ تا ۰/۱۸) و مسیر غیرمستقیم حمایت اجتماعی به سبک‌های پردازش هیجانی از طریق وسوسه با ضریب ۰/۵۱ و فاصله اطمینان (۰/۴۴ تا ۰/۱۸) معنادار بودند. همچنین، تمامی بارهای عاملی شاخص‌های متغیرهای مکنون در دامنه ۰/۳۱ تا ۰/۶۱ قرار داشتند و همگی در سطح (P < ۰/۰۱) معنادار بودند که نشان‌دهنده روایی همگرای قابل‌قبول ابزارهای اندازه‌گیری بود.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که مدل ساختاری ارائه‌شده از برازش مطلوبی برخوردار است و هر چهار فرضیه پژوهش (شامل دو مسیر مستقیم و دو مسیر غیرمستقیم) به‌طور کامل تأیید شدند. به‌بیان دقیق‌تر، سوگیری توجه و حمایت اجتماعی نه‌تنها به‌طور مستقیم بر وسوسه سوءمصرف تأثیر می‌گذارند، بلکه از طریق وسوسه، سبک‌های پردازش هیجانی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. این یافته، نقش کلیدی وسوسه را به‌عنوان یک متغیر میانجی مرکزی در زنجیره علی مؤثر بر عود مصرف برجسته می‌سازد و با نتایج پژوهش‌های پیشین (ویتکیویتز، روس و مان، ۲۰۲۵؛ چن، تیان، جیا و وانگ، ۲۰۲۵) همسو است. از سوی دیگر، حمایت اجتماعی به‌عنوان قوی‌ترین عامل بازدارنده در مقابل وسوسه ظاهر شد (با ضریب همبستگی ۰/۷۶-) که نشان‌دهنده اهمیت فوق‌العاده شبکه‌های حمایتی خانواده، دوستان و جامعه در فرایند بهبودی و پیشگیری از بازگشت است. این یافته با نتایج فرنام و محمودزهی (۱۳۹۸) و کریم‌سواری و همکاران (۱۴۰۴) که حمایت اجتماعی را به عنوان سپری در برابر بازگشت معرفی کرده‌اند، همخوانی کامل دارد. همچنین، سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی (نظیر سرکوبی و اجتناب هیجانی) احتمال وسوسه و بازگشت را افزایش می‌دهند که این نتیجه با پژوهش‌های لوکاس و گراسو (۲۰۲۵) و شیخ‌انصاری (۱۴۰۴) در حوزه نقش تنظیم هیجان در اعتیاد همسو است. به عبارت دیگر، افرادی که قادر به پردازش مؤثر هیجانات خود نیستند، بیشتر به مصرف مواد به عنوان یک راهکار اجتنابی روی می‌آورند که این خود چرخه معیوب بازگشت را تقویت می‌کند.

از منظر بالینی و کاربردی، این یافته‌ها دلالت‌های مهمی برای طراحی مداخلات درمانی جامع دارند؛ به‌گونه‌ای که برنامه‌های درمانی برای معتادان در حال ترک باید علاوه بر کاهش سوگیری توجه از طریق تکنیک‌های اصلاح سوگیری شناختی و اصلاح سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی از طریق رویکردهای مبتنی بر پذیرش و تعهد یا درمان متمرکز بر هیجان، به تقویت

شبکه‌های حمایت اجتماعی نیز توجه ویژه داشته باشند. علاوه بر این، مدل ارائه‌شده در این پژوهش می‌تواند مبنایی نظری برای پژوهش‌های آتی در حوزه پیش‌بینی عود و طراحی پروتکل‌های پیشگیرانه قرار گیرد. با این حال، پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی نیز مواجه بود که از جمله آن‌ها می‌توان به استفاده از روش خودگزارش‌دهی (که ممکن است با سوگیری پاسخ‌دهی همراه باشد)، عدم تنوع جغرافیایی نمونه (محدودیت به استان گیلان) و طرح مقطعی (که امکان نتیجه‌گیری علی قطعی را محدود می‌سازد) اشاره کرد. بنابراین، تعمیم‌پذیری نتایج باید با احتیاط صورت گیرد و انجام پژوهش‌های طولی و مداخله‌ای در آینده با نمونه‌های متنوع‌تر جغرافیایی و فرهنگی به شدت توصیه می‌شود تا بتوان روابط علی را با دقت بیشتری آزمود و مداخلات مؤثرتر را طراحی نمود[۱].

چکیده

مقدمه: اعتیاد پدیده‌ایست پیچیده، که پیامدهای گسترده‌ای بر سلامت روان و وضعیت خانوادگی و اجتماعی دارد. هدف پژوهش حاضر، مدل‌یابی سبک‌های‌پردازش‌هیجانی معتادان با سابقه بازگشت بر اساس سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی با میانجی‌گری وسوسه سوءمصرف مواد است.

روش: این پژوهش توصیفی–همبستگی با مدل‌یابی معادلات ساختاری انجام شد. جامعه آماری شامل ۲۰۱ نفر از معتادان مراکز ترک اعتیاد گیلان بود که به روش تصادفی ساده در بازه ۱۴۰۰/۰۴/۱۲ تا ۱۴۰۱/۰۴/۱۲ انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها عبارت بودند از پرسش‌نامه‌های وسوسه مصرف مواد پس از ترک فدردی و همکاران (۱۳۸۷)، سوگیری‌توجه شوسترم (۱۳۷۵)، سبک‌های‌پردازش‌هیجانی باکر و همکاران (۲۰۱۰) و حمایت‌اجتماعی واکس و همکاران (۱۹۸۶). داده‌ها با نرم‌افزارهای SPSS 16 و LISREL V8.80 تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی به طور مستقیم و مثبت بر وسوسه سوءمصرف اثر دارند و وسوسه نیز سبک‌های‌پردازش‌هیجانی معتادان را متأثر می‌سازد. حمایت‌اجتماعی نقش تعدیل‌کننده در رابطه سوگیری‌توجه و وسوسه داشت. کلیه مسیرها معنادار بودند و شاخص‌های برازش مدل، تناسب مطلوب را نشان دادند. همچنین سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی در سطح $P\leq ۰/۰۱$ و سوگیری‌توجه در سطح $P\leq ۰/۰۵$ تأثیر مستقیم و معنادار بر وسوسه مصرف داشتند.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها بیانگر نقش کلیدی وسوسه در بازگشت به اعتیاد هستند. سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی همراه با سوگیری‌توجه منفی، احتمال عود را افزایش می‌دهند؛ درحالی‌که حمایت‌اجتماعی می‌تواند به‌عنوان راهبردی مؤثر در پیشگیری از بازگشت اعتیاد به کار گرفته شود.

کلمات کلیدی: اعتیاد، بازگشت، پردازش هیجانی، حمایت‌اجتماعی ، وسوسه.

۱ .این مقاله برگرفته از پایان نامه دکتری نوسنده؛ اسمعیل حسن زاده می باشد.

Modeling Emotional Processing Styles in Individuals with a History of Substance Use Relapse: The Roles of Attentional Bias, Social Support, and Craving

Received: 2025/9/14 Accepted: 2025/10/23

Esmail Hasanzadeh[1], Shahnam Abolghasemi[2*], Abdolhassan Farhangi[3]

Original Article

Abstract

Introduction: Substance use disorder (SUD) is a complex phenomenon with wide-ranging consequences for mental health, family dynamics, and social functioning. This study aimed to model the emotional processing styles of individuals with a history of SUD relapse, examining the roles of attentional bias and perceived social support, with substance use craving serving as a mediating variable.

Method: This descriptive-correlational study utilized structural equation modeling (SEM). The sample comprised 201 individuals with a history of SUD relapse recruited from treatment centers in Gilan Province, Iran, via simple random sampling between 2021 and 2022. Data were collected using the Substance Use Craving Questionnaire (Fadardi et al., 2008), the Attentional Bias Questionnaire (Shostrom, 1996), the Emotional Processing Style Questionnaire (Baker et al., 2010), and the Social Support Appraisals Questionnaire (Vaux et al., 1986). Data analyses were conducted using SPSS (Version 16) and LISREL (Version 8.80).

Results: The results indicated that the proposed structural model demonstrated a good fit. Attentional bias and social support exhibited direct, positive effects on substance use craving, and craving, in turn, significantly influenced emotional processing styles. Additionally, social support demonstrated a moderating effect on the relationship between attentional bias and craving. Specifically, dysfunctional emotional processing styles ($p < .01$) and attentional bias ($p < .05$) had direct, significant effects on substance use craving.

Conclusion: The findings highlight the pivotal role of craving in the relapse process. Maladaptive emotional processing styles and heightened attentional bias increase vulnerability to relapse. Conversely, robust social support serves as a protective factor and should be integrated as a core component of relapse prevention interventions.

Keywords: Substance Use Disorder; Relapse; Emotional Processing; Social Support; Craving; Attentional Bias.

1. Department of Psychology,To.C., Islamic Azad University ,Tonekabon, Iran.
2. Department of Psychology,To.C., Islamic Azad University, Tonekabon, Iran.
*Corresponding Author: Esmail.hasanzadeh43@gmail.com
3. Department of Psychology, Nt.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

مقدمه

اعتیاد[1] به عنوان یک اختلال عصبی–شناختی مزمن، پیامدهای گسترده‌ای بر سلامت روان، کارکرد خانواده و ثبات اجتماعی دارد و سالانه میلیون‌ها نفر را در سراسر جهان تحت تأثیر قرار می‌دهد (ولکف، کوب و مک‌للان[2]، ۲۰۲۴).اعتیاد یکی از مهم‌ترین انحرافات و آسیب‌های اجتماعی است و یک بیماری اجتماعی به شمار می‌رود که عوارض جسمی و روانی آن پیامدهای منفی بر فرد، اعضای خانواده و جامعه دارد (گودینی و زاهدی اصل، ۱۴۰۳). پژوهش‌های معاصر نشان می‌دهند که مصرف مواد، فراتر از عوامل ساختاری همچون بیکاری یا مشکلات اقتصادی، ریشه در متغیرهای روان‌شناختی عمیق‌تری مانند سبک‌های‌پردازش‌هیجانی و سوگیری‌های شناختی دارد که در تداوم اعتیاد و بازگشت به مصرف نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کنند (لوکاس و گراسو[3]، ۲۰۲۵).

سازمان جهانی بهداشت، وسوسه[4] را یکی از عوامل زیربنایی در فرآیند وابستگی و عود معرفی کرده است. با این حال، وسوسه به‌تنهایی پیش‌بینی‌کننده قطعی عود نیست؛ بلکه عوامل روانی–اجتماعی نظیر حمایت‌اجتماعی و مهارت‌های مقابله‌ای، شدت تأثیر آن را تعدیل می‌کنند (هندرشات، ویتکیویتز، جورج و مارلات[5]، ۲۰۲۱). شواهد جدید نشان می‌دهد که وسوسه یک پدیده پویا بوده و شدت آن تحت تأثیر عوامل موقعیتی و هیجانی نوسان دارد؛ به‌گونه‌ای که مداخلات هدفمند در کاهش وسوسه می‌توانند به طور معناداری از بازگشت جلوگیری کنند (ویتکیویتز، روس و مان[6]، ۲۰۲۵).

یکی از پیامدهای مهم وسوسه، ایجاد سوگیری‌توجه به سمت نشانه‌های مرتبط با مواد است (فیلد و کاکس[7]، ۲۰۲۱). این سوگیری، کنترل تکانه و تصمیم‌گیری را مختل کرده و فرد را در برابر میل به مصرف آسیب‌پذیر می‌سازد (گلدن‌اشتاین و ولکف[8]، ۲۰۲۲). مطالعات جدید نشان می‌دهند که سوگیری‌توجه نه‌تنها پیامد وسوسه، بلکه پیش‌بینی‌کننده‌ای برای شدت آن در آینده است (شوری، اندرسون و استوارت[9]، ۲۰۲۵). همچنین، پژوهش‌های تجربی اخیر نشان داده‌اند که استرس حاد می‌تواند واکنش‌پذیری به نشانه و سوگیری‌توجه را به طور معناداری تشدید کند (کسلینگ، مولر، براند و وگمان[10]، ۲۰۲۵).

رابطه بین هیجان و شناخت در اعتیاد، نقشی کلیدی ایفا می‌کند. حالت‌های هیجانی می‌توانند فرایندهای توجه را تعدیل کنند و بالعکس، سوگیری‌توجه نیز فرایندهای هیجانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یک مطالعات نشان می دهند که حافظه فوری و فراوانی وسوسه، دو عامل مرکزی در ارتباط بین شناخت، هیجانات منفی و وسوسه هستند (چن، تیان، جیا و وانگ[11]، ۲۰۲۵). همچنین، پژوهش‌های پدیدارشناختی نشان داده است که «اجتناب تجربی» ناشی از سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی، یکی از علل اصلی تداوم اعتیاد محسوب می‌شود (شیخ‌انصاری، ۲۰۲۵).

حمایت‌اجتماعی بعنوان یک عامل محافظتی مؤثر در کاهش عود شناخته شده است (کیلی، هامفریز و فری[12]، ۲۰۱۷) و تأثیر منفی معناداری بر پیش‌بینی بازگشت دارد و اثر هیجان‌های منفی را بر پیش‌بینی بازگشت کاهش می‌دهد و به عنوان یک ضربه‌گیر عمل می‌کند. از میان زیرمقیاس‌های هیجان منفی، افسردگی و اضطراب توان پیش‌بینی احتمال مصرف مواد را داشته در حالی

1. Addiction
2. Volkow, Koob & McLellan
3. Lucas & Grasso
4. Craving
5. Hendershot, Witkiewitz, George & Marlatt
6. Witkiewitz, Roos & Mann
7. Field & Cox
8. Goldstein & Volkow
9. Shorey, Anderson & Stuart
10. Kessling, Müller, Brand & Wegmann
11. Chen, Tian, Jia & Wang
12. Kelly, Humphreys & Ferri

که استرس توان پیش‌بینی قدرت میل (وسوسه) را در افراد وابسته به مواد افیونی دارای بازگشت دارا می باشد (فرنام و محمودزهی ۱۳۹۸).

حمایت‌اجتماعی نه تنها به طور مستقیم وسوسه را کاهش می‌دهد، بلکه می‌تواند اثرات منفی سبک‌های‌پردازش‌هیجانی ناکارآمد را نیز تعدیل کند (چن و لین[1]، ۲۰۲۵) و به‌صورت مستقیم بر عود مصرف تأثیر منفی دارد و نقش میانجی‌گری معناداری در رابطه بین استیگمای خود و عود مصرف ایفا می‌کند. همچنین استیگمای خود به‌صورت مستقیم بر حمایت‌اجتماعی ادراک‌شده تأثیر منفی دارد. حمایت‌اجتماعی با افزایش سلامت روان‌شناختی فرد همانند سپری علیه بازگشت پس از درمان عمل می‌کند و ایجاد حمایت‌اجتماعی برای معتادان در حال ترک یکی از عناصر مهم در کاهش وسوسه و ترک مواد است (سواری و تراهی، ۱۴۰۴).

سبک‌های‌پردازش‌هیجانی افراد تأثیر عمیقی بر رفتارهای وابستگی‌زا دارد. ناتوانی در تنظیم هیجانی و پردازش مؤثر عواطف، احتمال وسوسه و بازگشت به مصرف را افزایش می‌دهد (لوکاس و گراسو[2]، ۲۰۲۵).

هدف این پژوهش، مدل‌یابی سبک‌های‌پردازش‌هیجانی معتادان با سابقه بازگشت براساس سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی با میانجی‌گری وسوسه سوءمصرف است. یافته‌های این پژوهش می‌تواند مبنایی برای طراحی مداخلات بالینی مبتنی بر کاهش سوگیری‌توجه ، اصلاح سبک‌های‌پردازش‌هیجانی و تقویت شبکه‌های حمایت‌اجتماعی در مراکز درمان اعتیاد باشد.

محقق بنا دارد تا با ارائه مدل سبک‌های‌پردازش‌هیجانی معتادان، نقش این عامل را در کنار سوگیری‌توجه بررسی کرده و تعامل آن‌ها را با حمایت‌اجتماعی نشان دهد و گامی در جهت خدمات درمانی و جلوگیری از بروز عود اعتیاد بردارد.

در این مسیر ابتدا مدل مفومی (نمودار ۱) رسم و سپس به بررسی این ارتباطات پرداخته شد.

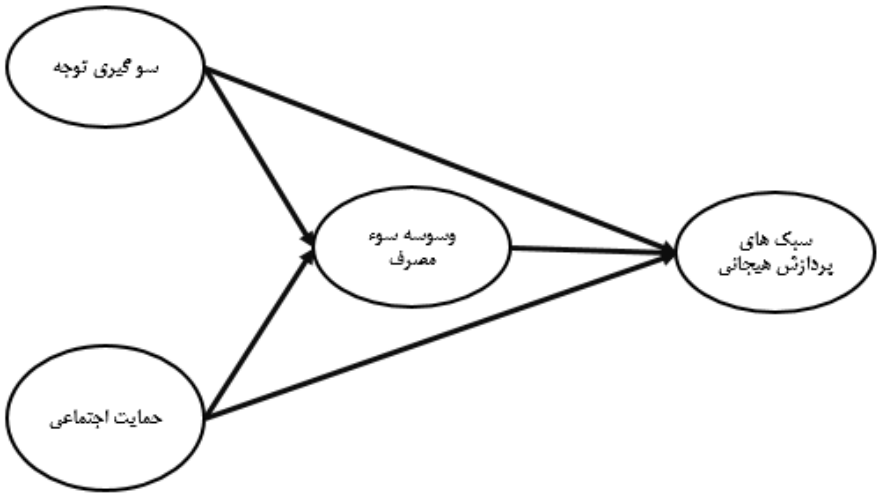

نمودار ۱. مدل مفهومی سبک‌های پردازش هیجانی معتادان با سابقه بازگشت براساس سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی با میانجی‌گری وسوسه سوءمصرف

فرضیه اول: سوگیری‌توجه بر وسوسه و احتمال مصرف در افراد وابسته به مواد با سابقه بازگشت اثر مستقیم دارد.

فرضیه دوم: سوگیری‌توجه با میانجی حمایت‌اجتماعی بر وسوسه و احتمال مصرف در افراد وابسته بر مواد با سابقه بازگشت اثر غیر مستقیم دارد.

1. Chen & Lin
2. Lucas & Grasso

فرضیه سوم: سبک‌های‌پردازش‌هیجانی بر وسوسه و احتمال مصرف در افراد وابسته به مواد با سابقه بازگشت اثر مستقیم دارد.

فرضیه چهارم: سبک‌های‌پردازش‌هیجانی با میانجی حمایت‌اجتماعی بر وسوسه و احتمال مصرف در افراد وابسته به مواد با سابقه بازگشت اثر غیر مستقیم دارد.

روش

طرح پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی و بر اساس روش مدل یابی معادلات ساختاری است. جامعه آماری پژوهش از افراد معتاد به مواد مخدر مراجعه کرده به مراکز ترک اعتیاد در استان گیلان استفاده شد که به نسبت هر متغیر ۵۰ نفر در مجموع ۲۰۱ نفر به روش تصادفی ساده در بازه زمانی ۱۴۰۰/۰۴/۱۲ الی ۱۴۰۱/۰۴/۱۲ انتخاب شدند.

معیارهای ورود نمونه‌ها به پژوهش شامل: ۱-بستری بودن در کمپ اعتیاد، ۲- دارا بودن حداقل سن ۲۰ سال، ۳- داشتن تحصیلات (از زیر دیپلم تا به بالاتر)، ۴- اعلام آمادگی برای شرکت در پژوهش.

ابزارهای پژوهش

الف) پرسش‌نامه وسوسه مصرف مواد پس از ترک (فدردی، برعرفان و ضیایی، ۲۰۰۸): این پرسش‌نامه توسط فدردی و همکاران (۲۰۰۸) تدوین شده و شامل ۲۰ گویه در طیف لیکرت ۶ درجه‌ای است که از «کاملاً درست است» (۵) تا «اصلاً درست نیست» (۰) را در بر می‌گیرد. هدف آن سنجش میزان وسوسه و تمایل ذهنی برای مصرف مجدد مواد پس از ترک است.پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ بیش از ۰.۷۰ گزارش شده که نشان‌دهنده همسانی درونی مناسب گویه‌هاست. روایی آن با استفاده از همبستگی با پرسش‌نامه‌های اطمینان موقعیتی آنیس، گراهام و دیویس[1]، (۱۹۸۸)، هوس روانی (رابینسون، بریدج و آلدریج[2]، ۲۰۰۴) و عواطف مثبت و منفی (واتسون، کلارک. تلجن[3]، ۱۹۸۸) تأیید شده است. دامنه نمرات در این پرسش‌نامه بین ۰ تا ۱۰۰ می‌باشد که نمرات کمتر از ۳۰ در سطح ضعیف، بین ۳۰ تا ۶۰ در سطح متوسط و نمرات بالای ۶۰ در سطح بسیار خوب طبقه‌بندی می‌شوند.

ب) پرسش‌نامه سوگیری‌توجه (شوسترم[4]، ترجمه رضوانی، ۱۳۷۵): پرسش‌نامه سوگیری‌توجه ، ترجمه و بومی‌سازی‌شده پرسش‌نامه سوگیری شخصی شوسترم توسط رضوانی (۱۳۷۵) است و از ۱۰ سؤال تشکیل شده که ابعاد مختلفی نظیر رابطه با زمان، ارزش‌های درونی، خودانگیختگی و خودپذیری را می‌سنجد. سؤالات در طیف لیکرت سه‌نقطه‌ای نمره‌گذاری می‌شوند. پایایی ابزار با آلفای کرونباخ ۰/۷۸ مناسب گزارش شده و ابعاد آن نیز از روایی سازه برخوردارند. هر یک از سوالات پرسش‌نامه دامنه نمرات متفاوتی دارند و پارامترهای مختلفی را بررسی می کنند، ولی بطور کل، این نمرات در دامنه ۰ تا ۱۲۷ را قرار می گیرند.

ج) پرسش‌نامه سبک‌های‌پردازش‌هیجانی (باکر، توماس، گوور، سانتوناستاسو و وایتلسی[5]، ۲۰۱۰): این ابزار توسط باکر و همکاران (۲۰۱۰) طراحی شده و شامل ۲۵ گویه است که پنج خرده‌مقیاس را می‌سنجد: سرکوبی، اجتناب، کنترل هیجان، تجربه هیجانات ناخوشایند و نشانه‌های هیجان پردازش‌نشده. نمره‌گذاری در طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای صورت می‌گیرد. آلفای کرونباخ این پرسش‌نامه ۰/۹۲و پایایی بازآزمایی ۰/۷۹ گزارش شده است. در ایران، صمدزاده، هاشمی، محمود و

1. Annis, Graham & Davis
2. Robinson, Berridge & Aldridge
3. Watson, Clark & Tellegen
4 Shostrom
5. Baker, Thomas, Gower, Santonastaso & Whittlesea

بیرامی(۱۴۰۱) نیز روایی همگرای آن را با مقیاس تنظیم هیجان (ضریب ۰/۵۴) تأیید کرده‌اند. دامنه نمرات بین ۰ تا ۱۰۰ می‌باشد که محدوده ۵۰ تا ۷۵ سطح متوسط و بالای ۷۵ ، پردازش اطلاعات هیجانی بسیار خوب را شامل می‌شود.

د) پرسش‌نامه حمایت‌اجتماعی (واکس، ولف و کوزلوفسکی[1]، ۱۹۸۶): پرسش‌نامه حمایت‌اجتماعی توسط واکس و همکاران (۱۹۸۶) طراحی و توسط ناصح، قاضی نور، جغتایی، نجومی و ریشتر (۱۳۹۰) بومی‌سازی شده است. این ابزار دارای ۲۳ سؤال با سه خرده‌مقیاس (حمایت خانواده، دوستان و دیگران) است و برخی سؤالات به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. پایایی آن در نمونه‌های مختلف بین ۰/۷۱ تا ۰/۹۱ گزارش شده است و نتایج تحلیل عاملی ساختار سه‌بعدی آن را تأیید می‌کنند. دامنه نمرات در این پرسش‌نامه از حداقل ۲۳ تا حداکثر ۱۱۵ می‌باشد که نمرات زیر ۴۱ خیلی پایین، بالای ۹۵ خیلی بالا و محدوده مابین نمرات حدوسط (پایین، متوسط و بالا) را شامل می‌شود.

برای تحلیل داده ها از تحلیل مسیر از نرم افزار SPSS 16 و در مدل یابی از نرم افزار LISREL V8.80 استفاده شد.

یافته‌ها

براساس نتایج مشاهده می‌گردد حمایت‌اجتماعی دارای بالاترین میانگین و متغیر خانواده دارای بالاترین واریانس می باشند. نتایج حاصل از روابط در کل نمونه تمامی مسیر از لحاظ آماری معنادار بودند. P<۰/۰۱

یافته‌های جمعیت شناختی بدست آمده نشان داد افراد بین ۳۰ تا ۴۰ سال (۵۱/۲۴ درصد) بیشترین حجم نمونه را تشکیل می دهند. یکی از پیش فرض‌های اصلی مدل معادلات ساختاری بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای مورد بررسی است. برای آزمون نرمال بودن داده‌ها روش‌های مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد از جمله این روش‌ها؛ استفاده از شکل توزیع و یا بعبارت دیگر محاسبه کجی و چولگی متغیرهای تغییر است که محققان معتقدند هرگاه کجی و چولگی داده ها بین ۲ و ۲- باشد توزیع متغیرها نرمال است. (حیدری و همکاران، ۱۳۹۸). با توجه به معناداری نتایج آزمون بوت استرپ (P<۰/۰۱) می توان دریافت که متغیرهای میانجی نقش معناداری ایفا می‌کنند. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول ۱ مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جدول ۱. آمار توصیفی متغیرهای تحقیق

متغیر	میانگین	انحراف‌معیار	واریانس	چولگی	کشیدگی
خانواده	۲۴/۱۵	۶/۹۵	۴۸/۳۳	-۰/۶۶	۰/۰۲
دوستان	۲۳/۴۷	۶/۹۱	۴۷/۷۶	-۰/۳۹	۰/۳۴
دیگران	۲۵/۵۷	۶/۶۵	۴۴/۳۲	-۰/۴۲	-۰/۰۷
حمایت‌اجتماعی	۷۷/۱۹	۵/۴۵	۲۹/۷۰	-۰/۶۲	۰/۳۱
سنجش وسوسه‌مصرف‌مواد پس از ترک	۴۷/۸۵	۲/۵۵	۶/۵۰	۰/۱۰	-۰/۹۸
رابطه شما با زمان	۱/۴۱	۰/۹۹	۰/۹۹	۱/۵۹	۰/۳۴
انعکاس گرایش درونی	۱/۳۱	۴۱/۰۵	۱/۱۱	۱/۵۱	۰/۳۴
خودشکوفایی – خودانگیختگی	۱/۴۳	۱/۲۲	۱/۴۹	۰/۱۷	۰/۳۴
سوگیری‌شخصی	۴/۸۴	۲/۷۱	۷/۳۸	۲/۴۲	۰/۳۴
سرکوبی	۱۴/۷۸	۴/۷۱	۲۲/۱۵	۰/۲۹	۰/۲۶
تجربه‌های ناخوشایند	۱۵/۵۴	۴/۸۹	۲۱/۹۳	۰/۱۱	-۰/۲۷
نشانه‌های هیجان پردازش	۱۵/۵۴	۴/۸۸	۲۱/۹۳	۰/۱۱	-۰/۲۷
اجتناب	۱۵/۹۳	۴/۵۲	۲۰/۴۲	-۰/۶۴	۰/۴۸
کنترل هیجانی	۱۴/۲۰	۴/۹۹	۲۴/۹۰	-۰/۰۱	-۰/۲۸
پردازش اطلاعات هیجانی	۷۶/۰۰	۲/۱۹	۴/۷۹	-۰/۳۵	۰/۴۳

1. Wax, Wolfe & Kozlowski

بررسی شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش نشان داد که متغیر حمایت‌اجتماعی بالاترین میانگین (۷۷/۱۹) و متغیر خانواده بیشترین واریانس (۴۸/۳۳) را داراست. همچنین، تمامی متغیرها از توزیع نرمال برخوردار بودند (چولگی و کشیدگی در محدوده ۲±).

نتایج جدول ۲ حاکی از آن است که تمامی متغیرهای مستقل رابطه منفی و معناداری (P<۰/۰۱) با وسوسه مصرف مواد دارند، به‌طوری که حمایت‌اجتماعی (۰/۷۶-) قوی‌ترین رابطه را نشان می‌دهد.

جدول ۲. نتایج همبستگی بین متغیرها

متغیر	سنجش وسوسه مصرف مواد پس از ترک
خانواده	۰/۶۵-
دوستان	۰/۶۴-
دیگران	۰/۷۱-
حمایت‌اجتماعی	۰/۷۶-
رابطه شما با زمان	۰/۳۲-
انعکاس گرایش درونی	۰/۳۷-
خود شکوفایی – خود انگیختگی	۰/۳۸-
سوگیری شخصی	۰/۳۹-
سرکوبی	۰/۴۰-
تجربه‌های ناخوشایند	۰/۳۹-
نشانه‌های هیجان پردازش	۰/۳۷-
اجتناب	۰/۳۶-
کنترل هیجانی	۰/۴۱-
پردازش اطلاعات هیجانی	۰/۴۲-

با توجه به داده‌های جدول می‌توان گفت بین حمایت‌اجتماعی و وسوسه مصرف مواد پس از ترک، همبستگی منفی و معناداری مشاهده شد، r (XX)=-۰/۷۶ و p < ۰/۰۱. همچنین، رابطه بین کنترل هیجانی و وسوسه مصرف مواد نیز منفی و معنادار بود، r (XX)= -۰/۴۱ و p < ۰/۰۵.

شاخص‌های نیکوئی برازش منعکس‌کننده یک برازش مطلوب است. این شاخص ها در جدول ۳ به نمایش درآمده‌اند.

جدول۳. شاخص‌های نیکوئی برازش مدل ساختاری فرضیات تحقیق الگو اصلاح شده پژوهش حاضر

شاخص‌های برازندگی الگو	PCFI	PNFI	IFI	GFI	CFI	RMSEA	χ^2/df	df	χ^2
الگوی پیشنهادی	۰/۸۵	۰/۸۳	۰/۹۵	۰/۹۳	۰/۹۴	۰/۰۱	۲/۱۱	۲۲۵	۶۰/۵۳

برای سنجش میزان برازش مدل با داده‌ها، از چند شاخص استفاده و نتیجه هر شاخص بصورت جداگانه به شرح ذیل بیان شد.

۱ .نسبت کای‌دو به درجه آزادی (χ^2/df)یا (CMIN/DF) برابر ۲/۱۱ بدست آمد که نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل است. (مقدار کمتر از ۳ نشان‌دهنده برازش خوب، بین ۳ تا ۵ برازش متوسط و بیشتر از ۵ نشان‌دهنده برازش ضعیف است).

۲ .ریشه میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA) برابر ۰/۱۰ بدست آمد که بسیار عالی و خطای تقریبی بسیار پایین را نشان می‌دهد. (مقدار کمتر از ۰/۰۵ عالی، بین ۰/۰۵ تا ۰/۰۸ قابل قبول، و کمتر از ۰/۱۰ ضعیف است).

۳ .شاخص‌های تطبیقی و افزایشی (CFI, GFI, IFI) به ترتیب از چپ به راست برابر ۰/۹۴ و ۰/۹۳ و ۰/۹۵ بدست آمدند و نشان می‌دهند که مدل نسبت به مدل پایه به‌خوبی داده‌ها را تبیین می‌کند. (مقدار بالاتر از ۰/۹۰ نشان‌دهنده برازش خوب و بیشتر از ۰/۹۵ نشان‌دهنده برازش عالی است).

۴ .شاخص‌های پارسیمونی (PNFI و PCFI) به ترتیب از چپ به راست برابر ۰/۸۵ و ۰/۸۳ بدست آمدند که نشان دهنده بر قرار بودن تعادل بین برازش مدل و سادگی آن می باشد. (مقادیر بالاتر از ۰/۵۰ قابل قبول است).

تحلیل بوت استراپ روشی قدرتمند برای بررسی پایایی و معنی‌داری اثرات غیرمستقیم در مدل‌های معادلات ساختاری است. این روش با نمونه‌گیری مکرر از داده‌ها (معمولاً ۵۰۰۰–۱۰۰۰ بار) و محاسبه مجدد پارامترها، فاصله اطمینان و سطح معنی‌داری اثرات را به دست می‌آورد. در این تحلیل، اگر فاصله اطمینان ۹۵٪ شامل صفر نباشد، اثر غیرمستقیم معنی‌دار در نظر گرفته می‌شود. تعداد بوت استرپ در نرم افراز SPSS 16 روی ۵۰۰۰ نمونه تنظیم شده بود. نتایج در جدول ۴ بیان شده است. این جدول با اقتباس از برونداد نرم‌افزار LISREL 8.08 ترسیم شده است.

جدول٤. نتایج بوت استرپ برای مسیرهای غیر مستقیم الگوی پژوهش

مسیر	داده	بوت	سوگیری	خطا	حدپایین	حدبالا	سطح معنی‌داری
سوگیری‌توجه با وسوسه و احتمال مصرف در افراد وابسته به مواد با سابقه بازگشت با نقش میانجی حمایت‌اجتماعی	۰/۵۲	۰/۴۷	۰/۰۷	۰/۳۴	۰/۱۸	۰/۳۸	۰/۰۵
سبک‌های پردازش هیجانی با وسوسه و احتمال مصرف در افراد وابسته به مواد با سابقه بازگشت با نقش میانجی حمایت‌اجتماعی	۰/۵۱	۰/۴۸	۰/۰۵	۰/۳۲	۰/۱۸	۰/۴۴	۰/۰۵

به‌منظور بررسی روابط بین متغیرهای پژوهش، از مدل معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج ضرایب مسیر و بارهای عاملی در نمودار ۲ گزارش شده است.

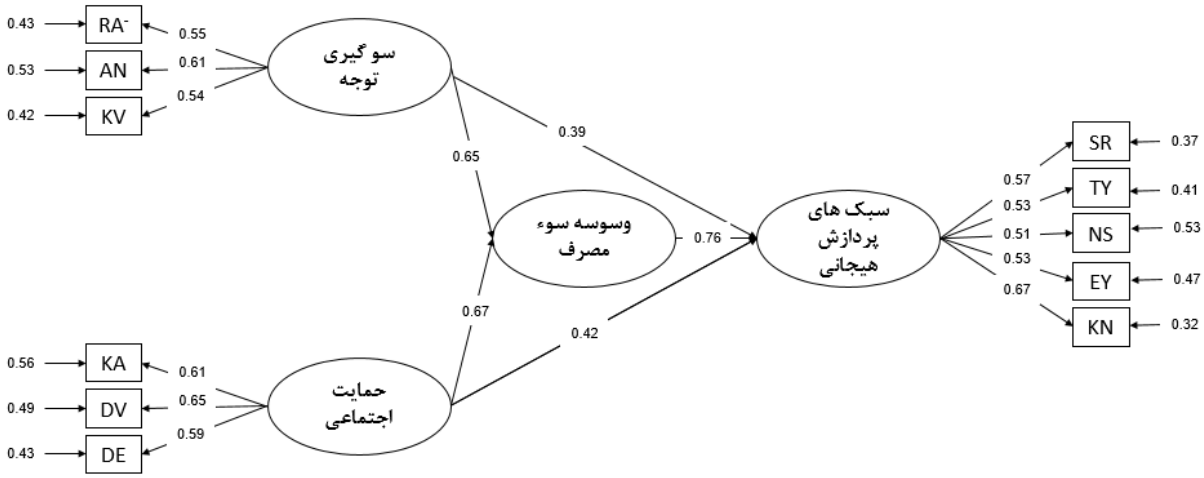

نمودار ۲. نتایج تأیید مدل معادلات ساختاری فرضیات تحقیق

بر اساس یافته‌ها متغیر سوگیری‌توجه با سه شاخصRA برابر ۰/۴۳،AN برابر ۰/۶۱ وKV برابر ۰/۵۴ سنجیده شده است. تمامی ضرایب بار عاملی بالاتر از ۰/۴ و در سطح قابل قبول قرار دارند.

متغیر حمایت‌اجتماعی نیز با شاخص‌های KA برابر ۰/۵۶، DV برابر ۰/۴۹ و DE برابر ۰/۴۳ سنجیده شد. ضرایب بار عاملی در این بخش نیز در محدوده مطلوب قرار داشت.

متغیر سبک‌های‌پردازش‌هیجانی با پنج شاخص SR برابر ۰/۳۷، TY برابر ۰/۴۱، NS برابر ۰/۵۳، EY برابر ۰/۴۷ وKN برابر ۰/۳۱ مورد اندازه‌گیری قرار گرفت.

نتایج تحلیل مسیرهای مستقیم نشان داد مسیر سوگیری‌توجه به وسوسه سوءمصرف با ضریب ۰/۶۵ معنادار و مثبت است. مسیر حمایت‌اجتماعی به وسوسه سوءمصرف نیز با ضریب ۰/۶۷معنادار و مثبت به دست آمد. مسیر وسوسه سوءمصرف به سبک‌های‌پردازش‌هیجانی با ضریب ۰/۷۶ بالاترین مقدار را در بین مسیرهای مدل داشت.

بر این اساس، متغیرهای پیش‌بین (سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی) به طور مستقیم بر وسوسه سوءمصرف اثرگذار بوده و وسوسه سوءمصرف نیز بعنوان متغیر میانجی (غیر مستقیم)، نقش مهمی در تأثیرگذاری بر سبک‌های‌پردازش‌هیجانی ایفا می‌کند.

نمودار ۳، مدل معادلات ساختاری پژوهش را نمایش می‌دهد که در آن روابط بین متغیرهای سوگیری‌توجه ، حمایت‌اجتماعی، وسوسه سوءمصرف و سبک‌های‌پردازش‌هیجانی در افراد مبتلا به اعتیاد با سابقه بازگشت ترسیم شده است. در این مدل سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی به‌عنوان متغیرهای پیش‌بین در نظر گرفته شده‌اند که به‌طور مستقیم بر وسوسه سوءمصرف تأثیرگذارند. وسوسه سوءمصرف نیز به‌عنوان متغیر میانجی، رابطه معناداری با سبک‌های‌پردازش‌هیجانی برقرار می‌کند.

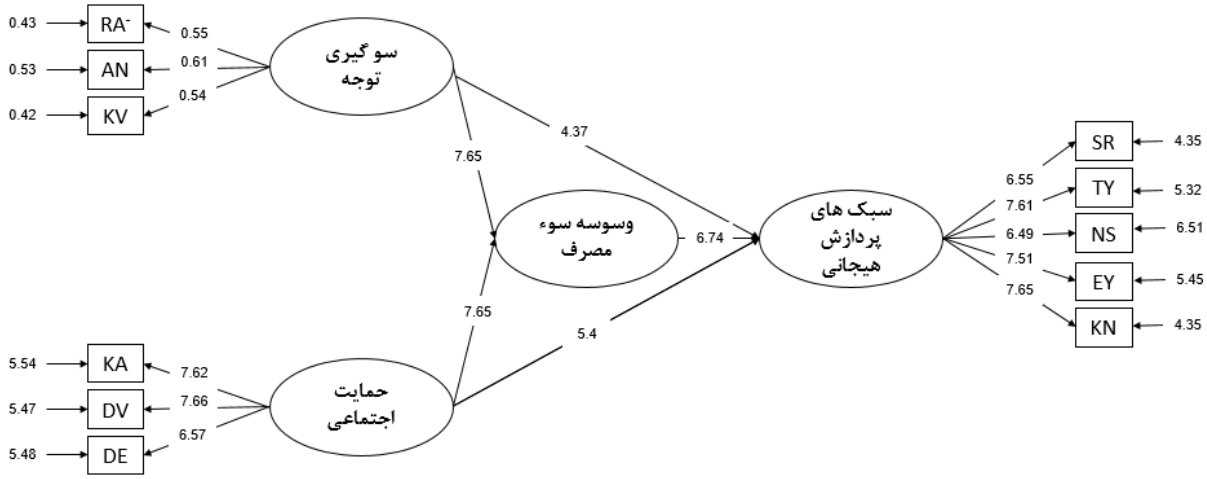

نمودار ۳. آماره t-value نتایج تایید مدل معادلات ساختاری فرضیات تحقیق

نتایج نشان داد که تمامی مسیرهای اصلی و ضرایب بار عاملی در مدل در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار بوده و از مقادیر t-valueبزرگ‌تر از ۱/۹۶ برخوردارند.

در بررسی مسیرهای مستقیم؛ مسیر سوگیری‌توجه به وسوسه سوءمصرف t=۷/۶۵، مسیر حمایت‌اجتماعی به وسوسه سوءمصرف t=۷/۶۵ و مسیر وسوسه سوءمصرف به سبک‌های‌پردازش‌هیجانی t=۶/۷۴ همگی از معناداری آماری لازم برخوردار بودند.

در تحلیل ضرایب بار عاملی نیز تمامی شاخص‌های سنجش متغیرها با مقادیر t بالاتر از ۱/۹۶ معنادار و مناسب گزارش شدند که نشان‌دهنده روایی همگرای قابل‌قبول مقیاس‌های اندازه‌گیری در مدل است.

جدول ۵، نتایج تحلیل مدل معادلات ساختاری پژوهش حاضر را نشان می‌دهد. این جدول شامل دو بخش اصلی است: ۱)مسیرهای مستقیم بین متغیرهای مکنون ۲)بارهای عاملی شاخص‌ها بر متغیرهای مکنون.

جدول ۵. مقادیر t-value مسیرها و ضرایب بار عاملی در مدل معادلات ساختاری

نوع مسیر	مسیر/شاخص	مقدارt-value	مقدار p-value	نتیجه
	سوگیری‌توجه ← وسوسه سوءمصرف	۷/۶۵	$p < 0.01$	معنادار
مسیر مستقیم	حمایت‌اجتماعی ← وسوسه سوءمصرف	۷/۶۵	$p < 0.01$	معنادار
	وسوسه سوءمصرف ← سبک‌های‌پردازش‌هیجانی	۶/۷۴	$p < 0.01$	معنادار
	RA (سوگیری‌توجه)	۴/۳۷	$p < 0.01$	معنادار
	AN (سوگیری‌توجه)	۷/۶۵	$p < 0.01$	معنادار
	KV (سوگیری‌توجه)	۷/۶۵	$p < 0.01$	معنادار
	KA (حمایت‌اجتماعی)	۷/۶۲	$p < 0.01$	معنادار
	DV (حمایت‌اجتماعی)	۷/۶۶	$p < 0.01$	معنادار
بار عاملی	DE (حمایت‌اجتماعی)	۶/۵۷	$p < 0.01$	معنادار
	SR (سبک‌های‌پردازش‌هیجانی)	۴/۳۵	$p < 0.01$	معنادار
	TY (سبک‌های‌پردازش‌هیجانی)	۵/۳۲	$p < 0.01$	معنادار
	NS (سبک‌های‌پردازش‌هیجانی)	۶/۵۱	$p < 0.01$	معنادار
	EY (سبک‌های‌پردازش‌هیجانی)	۵/۴۵	$p < 0.01$	معنادار
	KN (سبک‌های‌پردازش‌هیجانی)	۴/۳۵	$p < 0.01$	معنادار

در بخش مسیرهای مستقیم، مقادیر t-value به‌دست‌آمده برای تمامی مسیرها بالاتر از ۱/۹۶ بوده‌اند که بر اساس معیارهای آماری، این مسیرها معنادار تلقی می‌شوند. این یافته‌ها نشان‌دهنده روابط قوی و قابل استناد بین متغیرهای مدل هستند؛ به‌ویژه ارتباط مثبت و معنادار میان سبک‌های‌پردازش‌هیجانی و وسوسه سوءمصرف و همچنین تأثیر مستقیم وسوسه سوءمصرف بر سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی .

در بخش بارهای عاملی نیز، تمام شاخص‌ها دارای ضرایب معنادار هستند که نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل اندازه‌گیری بوده و حاکی از همخوانی مناسب شاخص‌های مشاهده‌شده با سازه‌های مکنون مورد بررسی می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف مدل‌یابی سبک‌های‌پردازش‌هیجانی معتادان با سابقه بازگشت، بر اساس سوگیری‌توجه و حمایت‌اجتماعی ، با میانجی‌گری وسوسه سوءمصرف طراحی و اجرا شد. با توجه به اهمیت بازگشت به مصرف بعنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های درمان اعتیاد، در این مطالعه تلاش شد با اتکا به نظریه‌های شناختی–هیجانی، شناخت عمیق‌تری از سازوکارهای بازگشت فراهم شود. هدف این پژوهش، نه‌فقط بررسی رابطه بین متغیرها، بلکه شناسایی ساختار علی و مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم اثرگذار بر وسوسه مصرف در قالب یک مدل نظری آزمون‌پذیر بود.

در راستای هدف فوق، چهار فرضیه اصلی تدوین گردید که هر یک مسیرهای علی مشخصی بین متغیرها را در بر می‌گرفت. به منظور آزمون این فرضیه‌ها، از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار LISREL استفاده شد. در بررسی فرضیه اول پژوهش، یافته‌های تحلیل مسیر نشان دادند که مسیر مستقیم بین سوگیری توجه و وسوسه سوءمصرف با مقدار t برابر با ۷/۶۵، از نظر آماری کاملاً معنادار است. این نتیجه حاکی از آن است که افراد دارای سوگیری توجه بیشتر به محرک‌های مرتبط با مواد، احتمال بیشتری برای تجربه وسوسه و بازگشت به مصرف دارند که هم‌راستا با نتایج فیلد و کاکس (۲۰۲۱) و گلدن‌اشتاین و ولکف (۲۰۲۲) می‌باشد. بنابراین، فرضیه اول تأیید شد.

مسیر غیرمستقیم از سوگیری‌توجه به وسوسه سوءمصرف با میانجی‌گری حمایت‌اجتماعی نیز معنادار به دست آمد (بار عاملی مؤلفه‌های حمایت‌اجتماعی از ۶/۵۷ تا ۷/۶۶ و بار عاملی مؤلفه‌های سوگیری‌توجه نیز بالا و معنادار بود). این یافته نشان می‌دهد که سوگیری‌توجه با تضعیف سطح حمایت‌اجتماعی ، زمینه را برای افزایش وسوسه مصرف فراهم می‌سازد که همسو با نتایج فرنام و محمودزهی (۱۳۹۸) می باشد. همچنین، ایجاد حمایت‌اجتماعی برای معتادان در حال ترک یکی از عناصر مهم در کاهش وسوسه و ترک مواد است که تایید کننده نتایج کریم‌سواری و همکاران (۱۴۰۴) می باشد. به این ترتیب، فرضیه دوم پژوهش نیز مورد تأیید قرار گرفت.

بر اساس تحلیل مسیر، رابطه بین سبک‌های‌پردازش‌هیجانی و وسوسه سوءمصرف نیز معنادار بود، به طوری که مقدار t این مسیر برابر۶/۷۴ به دست آمد. این نتیجه نشان می‌دهد که افرادی با سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی (نظیر سرکوب هیجانات، اجتناب یا ناتوانی در پردازش عاطفی)، بیشتر در معرض وسوسه و بازگشت به مصرف هستند. لوکاس و گراسو (۲۰۲۵) نیز در پژوهش خود نشان دادند که ناتوانی در تنظیم هیجانی و پردازش مؤثر عواطف، احتمال وسوسه و بازگشت به مصرف را افزایش می‌دهد. همچنین، پژوهش‌های پدیدارشناختی نشان داده است که «اجتناب تجربی» ناشی از سبک‌های ناکارآمد پردازش هیجانی، یکی از علل اصلی تداوم اعتیاد محسوب می‌شود (شیخ‌انصاری، ۲۰۲۵). این نتایج با یافته‌های چن و همکاران (۲۰۲۵) که حافظه فوری و فراوانی وسوسه را دو عامل مرکزی در ارتباط بین شناخت، هیجانات منفی و وسوسه معرفی کردند، همسو است. در نتیجه، فرضیه سوم پژوهش نیز تأیید شد.

نتایج تحلیل نیز نشان داد که سبک‌های‌پردازش‌هیجانی با اثرگذاری بر حمایت‌اجتماعی ، به صورت غیرمستقیم موجب افزایش وسوسه مصرف می‌شوند. ضرایب بار عاملی بالا و معنادار برای مؤلفه‌های سبک‌پردازش‌هیجانی (از ۴/۳۵ تا ۶/۵۱) و حمایت‌اجتماعی (از ۶/۵۷ تا۷/۶۶)، این مسیر غیرمستقیم را از نظر آماری تأیید می‌کند. این یافته با نتایج چن و لین (۲۰۲۵) که نشان دادند حمایت‌اجتماعی نه تنها به طور مستقیم وسوسه را کاهش می‌دهد، بلکه می‌تواند اثرات منفی سبک‌های‌پردازش‌هیجانی ناکارآمد را نیز تعدیل کند، همسو است. همچنین، گودینی و زاهدی‌اصل (۱۴۰۳)، نشان دادند که اعتیاد یکی از مهم‌ترین انحرافات و آسیب‌های اجتماعی است و یک بیماری اجتماعی به شمار می‌رود که عوارض جسمی و روانی آن پیامدهای منفی بر فرد، اعضای خانواده و جامعه دارد. بنابراین، فرضیه چهارم پژوهش نیز مورد تأیید قرار گرفت.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل مسیر و مدل‌یابی معادلات ساختاری، می‌توان جمع‌بندی کرد که مدل پیشنهادی پژوهش از برازش مطلوبی برخوردار است و کلیه اهداف و فرضیه‌های چهارگانه آن به‌طور کامل تأیید شده‌اند .معناداری تمامی مسیرها، به همراه بارهای عاملی قابل قبول برای تمامی متغیرهای مکنون، نشان‌دهنده اعتبار تجربی مدل مفهومی پژوهش است. این مدل با دربرگیری هم‌زمان مؤلفه‌های شناختی (سوگیری‌توجه)، هیجانی (سبک‌های‌پردازش‌هیجانی)، اجتماعی (حمایت‌اجتماعی) و انگیزشی (وسوسه مصرف)، می‌تواند مبنای نظری مستحکمی برای درک دقیق‌تر علل عود مصرف مواد در افراد در حال بهبودی فراهم آورد.

ملاحظات اخلاقی

در تمام مراحل پژوهش سعی شد اصول اخلاقی مورد توجه قرار گیرد. ضمن رعایت حق آزادی شرکت کنندگان جهت شرکت در پژوهش و حصول اطمینان ایشان از رعایت اصل رازداری، سعی بر آن بود که حریم زندگی شخصی شرکت کنندگان نیز کاملاً رعایت گردد.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

تشکر و قدردانی

از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن، اداره کل بهزیستی استان گیلان، همکاران در پژوهش و افراد شرکت کننده در پژوهش تشکر و قدردانی می شود و برای ایشان در عرصه علم و پژوهش آرزوی موفقیت دارم.

منابع

- رزاقی، عیسی، صبحی قراملکی، ناصر، زادیونس، صیاد، و وکیلی عباسعلیلو، سجاد. (۱۳۹۹). بررسی نقش حمایت‌اجتماعی و تنظیم شناختی هیجان در پیشگیری از عود اعتیاد افراد مبتلا به اختلالات مواد. فصلنامه علمی اعتیادپژوهی، ۱۴(۵۵)، ۲۶۲-۲۴۵. https://etiadpajohi.ir/article-1-2096-fa.pdf
- رضوانی، مهدی .(۱۳۷۵). فهرست سوگیری شخصی شوسترم .تهران: مؤسسه پژوهشی دانشگاه تهران، (ترجمه).
- شیخ‌انصاری، مهین. (۱۴۰۴). پدیدارشناسی تجارب معتادان در حال بهبودی و خانواده‌های آنان در شبکه‌های اجتماعی. مسائل اجتماعی ایران، ۱۶(۱)، ۴. https://jspi.khu.ac.ir/article_8290_95b431e51fc53692913da5263c214162.pdf
- صمدزاده نسیم، هاشمی نصرت آباد تورج، محمود علیلو مجید، بیرامی منصور.(۱۴۰۱). بررسی ویژگی‌های روانسنجی پرسش‌نامه سبک‌های هیجانی (ESQ) مجله علوم روان‌شناختی ۲۱ (۱۰۹) :۳۲-۱۹ https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17357462.1401.21.109.4.2
- فدردی، جواد، برعرفان، زرین، و ضیایی، پرویز .(۲۰۰۸). پرسش‌نامه سنجش وسوسه مصرف مواد پس از ترک .گروه پژوهشی مدیریت ایران https://porseshsanj.ir/product/questionnaire-for-measuring-drug-use-craving-after-quitting/
- فرنام، علی و محمودزهی، شهنواز. (۱۳۹۸). رابطه هیجان‌های منفی با وسوسه و احتمال مصرف افراد وابسته به مواد دارای بازگشت: نقش واسطه‌ای حمایت‌اجتماعی. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۹(۳۳)، ۱-۱۸. https://www.socialpsychology.ir/article_91529_7e2484768a8d78f2305211fb91d72a58.pdf?lang=en
- کریم‌سواری، پرویز؛ بشارت، محمدعلی؛ و حاج‌آقاجانی، سعید. (۱۴۰۴). مدل‌یابی روابط ساختاری پیش‌بینی عود مصرف بر اساس استیگمای خود در افراد تحت درمان نگهدارنده با متادون: نقش میانجی‌گری عزتنفس و حمایت‌اجتماعی ادراک‌شده. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۱۵(۵۸)، ۱۹۳-۲۱۴. https://doi.org/10.22034/spr.2024.432563.1900
- گودینی، علی‌اکبر؛ زاهدی‌اصل، مریم؛ و شهبازی، مهناز. (۱۴۰۳). مقایسه عملکرد خانواده، حمایت‌اجتماعی و باورهای غیرمنطقی در معتادان متجاهر تحت درمان اجباری و معتادان خودمعرف به مراکز درمانی. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۱۴(۵۶). https://doi.org/10.22034/spr.2025.484195.2006
- ناصح مژده، قاضی نور مهدی، جغتایی محمدتقی، نجومی مرضیه، ریشتر یورگ.(۱۳۹۰). گونه فارسی پرسش نامه حمایت‌اجتماعی رفاه اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهی رفاه اجتماعی، ۱۱ (۴۱) :۲۶۶-۲۵۱ https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-719-fa.pdf

- Abdelaal, H. M., El-Ashry, A. M., & Abdelrazek, M. N. (2025). The role of acceptance of aversive experiences and perceived social support on the probability of relapse among patients with substance use disorders. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/jpm.13152
- Baker, R., Thomas, S., Thomas, P. W., Gower, P., Santonastaso, M., & Whittlesea, A. (2010). The Emotional Processing Scale: Scale refinement and abridgement (EPS-25). Journal of Psychosomatic Research, *68*(1), 83–88. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.07.007
- Brand, M., Wegmann, E., Stark, R., Müller, A., Wölfling, K., Robbins, T. W., & Potenza, M. N. (2019). The Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model for addictive behaviors: Update,

generalization to addictive behaviors beyond internet-use disorders, and specification of the process character of addictive behaviors. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 104, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2019.06.032
- Chen, J., Tian, Y., Jia, S., & Wang, D. M. (2025). A network of craving, negative emotions, and cognition in methamphetamine patients. Addictive Behaviors, 162, 108220. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2025.108220
- Chen, L., & Lin, Y. (2025). Perceived social support as a buffer against negative affect and craving in substance use disorder recovery: A longitudinal mediation analysis. Journal of Substance Abuse Treatment, 158, 109237. https://doi.org/10.1016/j.jsat.2024.109237
- Field, M., & Cox, W. M. (2021). Attentional bias in addictive behaviors: A meta-analysis of its relationship with craving and substance use. Addictive Behaviors, 112, 106639. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106639
- Goldstein, R. Z., & Volkow, N. D. (2022). Dysfunction of the prefrontal cortex in addiction: Neuroimaging findings and clinical implications. Nature Reviews Neuroscience, 23(4), 652-669. https://doi.org/10.1038/s41583-022-00579-8
- Hendershot, C. S., Witkiewitz, K., George, W. H., & Marlatt, G. A. (2021). Relapse prevention for addictive behaviors. Addiction, 116(5), 1270-1281. https://doi.org/10.1111/add.15291
- Kelly, J. F., Humphreys, K., & Ferri, M. (2017). Alcoholics Anonymous and other 12-step programs for alcohol use disorder. Journal of Substance Abuse Treatment, 73, 1-7. https://doi.org/10.1016/j.jsat.2016.10.001
- Kessling, A., Müller, A., Wolf, O. T., Merz, C. J., Brand, M., & Wegmann, E. (2025). Effects of acute psychosocial stress on cue-reactivity, attentional bias and implicit associations in women with problematic social network use. Addiction, 120(10), 2067-2079. https://doi.org/10.1111/add.70099
- Lucas, K., & Grasso, M. (2025). Emotional processing deficits and substance use relapse: The role of alexithymia and emotion dysregulation. Addictive Behaviors, 160, 108118. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2025.108118
- Miranda, A., Arancibia, M., & Fainstein, C. (2022). Sexual division of labor, unemployment, and drug use in Buenos Aires underprivileged youths. Journal of Youth Studies, 26(9), 1-22. https://doi.org/10.1080/13676261.2022.2081697
- Shorey, R. C., Anderson, S., & Stuart, G. L. (2025). Emotion regulation and substance use outcomes: A meta-analytic review of longitudinal studies. Clinical Psychology Review, 105, 102340. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2025.102340
- Sinha, R. (2021). The clinical neurobiology of drug craving. Current Opinion in Neurobiology, 68, 115-121. https://doi.org/10.1016/j.conb.2021.03.001
- Volkow, N. D., Koob, G. F., & McLellan, A. T. (2024). Neurobiologic advances from the brain disease model of addiction. New England Journal of Medicine, 390(12), 1122-1134. https://doi.org/10.1056/NEJMra2400209
- Wax, M. L., Wolfe, D., & Kozlowski, L. T. (1986). Social Support Questionnaire. University at Buffalo, Unpublished Manuscript.
- Witkiewitz, K., Roos, C. R., & Mann, K. (2025). Craving as a predictor of relapse: A systematic review and meta-analysis of ecological momentary assessment studies. Drug and Alcohol Dependence, 258, 111225. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2025.111225
- Zemore, S. E., Kaskutas, L. A., & Subbaraman, M. (2025). The role of social networks in alcohol and drug use disorder recovery: Evidence from the National Recovery Study. Journal of Studies on Alcohol and Drugs, 86(2), 210-221. https://doi.org/10.15288/jsad.2025.86.210